

Zmena režimu: Maďarsko

Koniec postkomunizmu

Podzim 2020

Doc. Marek Rybář, PhD.

Slabé postavenie komunistov v Maďarsku

- ľavicové strany v medzivojnovom období slabé:
- represie zo strany autoritárskeho režimu
- slabá sociálna báza, na ktorej by mohli zakladať svoju podporu
- robotnícke hnutie bolo v zásade obmedzené na Budapešť a okolie
- väčšina krajiny závisela od pôdohospodárskeho sektoru
- relatívne obmedzená modernizácia hospodárstva a spoločnosti →
- dopad na sociálnu štruktúru spoločnosti a na politické vzťahy

Nejasná budúcnosť po roku 1945

- chýbalo jasné sovietske úsilie o začlenenie Maďarska do budúceho komunistického tábora
- množstvo krokov a rozhodnutí naznačovalo, že by ZSSR eventuálne súhlasil aj s iným riešením
- maďarskí predstavitelia ako jediní mohli rokovať s USA o prijatí Marshallovho plánu
- slabé zastúpenie komunistov v dočasnej vláde z decembra 1944
- politický program komunistov v rokoch 1944 a 1945 bol skromný a sebaobmedzujúci

Parlamentné voľby 1945

- najslobodnejšie voľby v dovtedajšej maďarskej histórii
- dominantne zvíťazila Maloroľnícka strana (57%) pred Socialistami (17,4%) a Komunistami (17%) a ďalšími menšími stranami
- vopred dohoda o vládnom zastúpení všetkých strán bez ohľadu na výsledok
- šéf Maloroľníkov zvolený prezidentom, zápas frakcií podnecovaný komunistami a ZSSR (územné zisky ak budú čistky v strane)
- rozpad maloroľníkov pred voľbami 1947 na menšie strany

Parlamentné voľby 1947 a 1949

- menej slobodné, ale stále súťaživé
- víťazstvo komunistov (len 22%), veľké množstvo strán v parlamente
- sovietsky tlak na nekomunistov – zatknutie šéfa maloroľníkov a jeho „priznanie“ k protištátnej činnosti spolu s maloroľníckym predsedom vlády
- čistky a perzekúcie, rozpustenie maloroľníkov, nútené zlúčenie socialistov s komunistami
- voľby 1949: jednotná kandidátka pod kontrolou komunistov, prijatie novej komunistickej ústavy sovietskeho typu a začlenenie do komunistického bloku

Cesta k roku 1956

- nasledovalo obdobie stalinistických represii (čistky v komunistickej strane aj mimo nej), ale aj hospodársky kolaps, nedostatok potravín aj priemyselných produktov
- po smrti Stalina: oddelenie straníckych a štátnych funkcií: strana (M. Rákosi), vláda (I. Nagy)- rozpory strany a štátu
- snaha o hosp. reformy, liberalizácia, (dočasné) odstránenie I. Nagya z vlády a zastavenie reforiem
- nespokojnosť veľkej časti spoločnosti, nepokoje, protesty a protisovietske/protikomunistické demonštrácie

Cesta k roku 1956

- návrat I. Nagya do pozície predsedu vlády a nástup umierneného komunistu Jánoša Kádára do pozície šéfa komunistickej strany
- procesy v spoločnosti viedli k faktickej obnove niektorých politických strán,
- Nagy ohlásil, že vytvorí koaličnú vládu s ďalšími stranami podľa vzoru z roku 1945 a požiadal o vystúpenie z Varšavskej zmluvy a o neutralitu garantovanú OSN
- išlo fakticky o revolučnú zmenu, ktorá mala politické, hospodárske aj vojensko-zahraničnopolitické ciele

Potlačenie povstania a následný vývoj

- Sovietske ozbrojené zložky tvrdo zasiahli: reformné procesy potlačené, Imre Nagy popravený a jeho podporovatelia perzekvovaní
- Kádár ostal najvyšším komunistickým predstaviteľom, odsúdil ako komunistických "dogmatikov", tak aj "revizionistov"
- v nasledujúcom období zhruba 6 rokov nasledovali represie a čistky:
- Kádárovo vedenie v zásade celkom nanovo vytvorilo aparát a štruktúry komunistickej strany

Maďarský gulášový komunizmus

- od začiatku 60.-tych rokov presadzovalo komunistické vedenie stratégiu spoločenského konsenzu "Kto nie proti nám, je s nami"
- uspokojovanie materiálnych potrieb obyvateľstva
- rozvíjanie obmedzených hospodárskych vzťahov so západnými trhovými ekonomikami
- a čiastková liberalizácia hospodárstva (obmedzené súkromné vlastníctvo a súkromné hospodárenie)
- dôsledky pre podobu komunistickej strany?

Politická liberalizácia

- sa začala presadzovať až v druhej polovici 80.-tych rokov
- nárast hospodárskych problémov a zahraničná zadlženosť podkopávali legitimitu režimu (sociálny konsenzus)
- komunistická elita nútená hľadať nové spôsoby, ako udržať *status quo* pred kritikmi zvnútra strany aj z potenciálnej opozície
- nedostatok kvalifikovaných a ideologicky preverených kádrov: nábor technokratov, ktorí sa viac než o ideológiu zaujímali o vlastný kariérny postup

Vnútrostranová rôznorodosť komunistického strany

- komunistická strana sa stávala heterogénnou, čo viedlo k vzniku vnútrostraníckej alternatívy:
- umiernení predstavitelia komunistického režimu bez silného putu ku komunistickej ideológii (reformátori, umiernení a pod.)
- typickou ilustráciou bol Miklós Németh, vyštudovaný ekonóm, ktorý v 80.-tych rokoch dokonca strávil rok na Harvarde a v roku 1988 sa stal predsedom maďarskej vlády
- (počas roka 1989 zo strany vystúpil a po slobodných voľbách 1990 sa stal viceprezidentom Európskej banky pre obnovu a rozvoj)

Charakter opozície

- na rozdiel od Poľska bola maďarská opozícia rozdelená do viacerých politických iniciatív
- už od polovice 80.-tych rokov existovala /ľudová/nacionalistická iniciatívna rurálnej inteligencie Maďarské demokratické fórum, ktorá udržiavala kontakty s reformným krídlom komunistickej strany
- neformálne sa obnovoval okruh ľudí spojených s tradičnými politickými stranami, predovšetkým Maloroľnícka strana a Kresťanská ľudová strana
- o niečo neskôr vznikla liberálna iniciatíva budapeštianskej inteligencie Zväz slobodných demokratov a radikálna študentská iniciatíva Fidesz

Rokovania za okrúhlym stolom

- začal po tom, ako boli známe výsledky volieb 1989 v Poľsku a po zásahu čínskeho komunistického režimu na Námestí nebeského pokoja, ale ešte pred vznikom novej poľskej vlády
- rozhovory predstavovali spôsob, akým uzavrieť komunistickú minulosť a narysovať pôdorys nového, demokratického systému
- účasť troch táborov: komunistov, Opozičného okrúhleho stola (viacero politických strán a pol. iniciatív) a predstaviteľov prorežimných spoločenských organizácií
- začiatok rokovaní v atmosfére masových zhromaždení (opätovné pochovanie ostatkov Imre Nagya a ďalších obetí udalostí 1956) – radikálne požiadavky časti opozície (Fidesz)

Rokovania za okrúhlym stolom

- riziko, že rozdelenie opozície (rozličné strany) komunisti využijú na separátne rozhovory a samostatné mini-dohody
- napriek tomu Opozičný okrúhly stôl ostal jednotný až do konečnej dohody zo septembra 1989
- nenásilie (odkaz na 1956) bolo jednou z hlavných priorít účastníkov rozhovorov, konsenzuálna demokracia bola preferovanou formou budúceho režimu
- hlavné body sporu sa týkali volebného systému a postavenia prezidenta v novom režime

Rokovania za okrúhlym stolom

- komunisti chceli väčšinový volebný systém a silného prezidenta voleného priamo, prípadne voleného ešte starým parlamentom
- opozícia žiadala proporčný volebný systém, slabú hlavu štátu a jej zvolenie parlamentom po parlamentných voľbách
- komunisti dúfali, že budú mať viditeľnejších kandidátov a vďaka silnej stránickej organizácii a zdrojom financií dokážu profitovať z väčšinového systému
- zároveň mali populárneho lídra, umierneného reformátora Imre Pozsgaya, ktorý mal najväčšie šance vyhrať priame prezidentské voľby

Výsledky okrúhleho stola

- dohoda na ústavných zmenách, vytvorenie Ústavného súdu, konanie slobodných volieb na jar 1990 a zavedenie kombinovaného volebného zákona
- dohoda upravovala, že prezidentské právomoci budú slabé, ale nešpecifikovala, kto zvolí nového prezidenta ani načasovanie volieb
- časť opozičných strán súhlasila s výsledkami okrúhleho stola, čím nepriamo súhlasila s tým, že Pozsgay bude zvolený za prezidenta
- Slobodní demokrati a Fidesz sa od výsledkov dištancovali

Dohra okrúhleho stola

- na reformnom zjazde sa komunistická strana rozpustila a na jej troskách vznikla Maďarská socialistická strana, množstvo bývalých komunistických poslancov do nej ale nevstúpilo a Pozsgay nebol zvolený za jej predsedu
- radikálni demokrati, teda Slobodní demokrati a Fidesz, iniciovali referendum (ľudová iniciatíva), možné vďaka novému zákonu
- november 1989 - štyri otázky: kedy sa majú konať prezidentské voľby (pred či po parlamentných), či majú byť zrušené bunky komunistickej strany na pracoviskách, či majú byť zrušené ľudové milície, či sa má majetok komunistickej strany vrátiť do rúk štátu

Výsledky prvých volieb marec-apríl 1990

- víťazom sa stalo Maďarské demokratické fórum, umiernené konzervatívno-kresťanské hnutie, ktoré vytvorilo vládu s dvoma historickými a ideologicky príbuznými stranami: Maloroľníkmi a Kresťansko-demokratickou ľudovou stranou
- postkomunisti (Maďarská socialistická strana) obsadila len asi 8% kresiel a ostali v opozícii, rovnako ako liberálne strany Slobodní demokrati (23,5%) a Fidesz (5,4%)
- nereformovaná komunistická strana utrpela drvivú porážku a zostala mimo parlamentu

Zhrnutie: maďarská tranzícia

- okrúhly stôl zohral zásadnú úlohu v likvidácii komunistického režimu a k položeniu základného rámca demokratického režimu
- na rozdiel od Poľska nezískali predstavitelia bývalého režimu kontrolu nad priebehom tranzície (nemali garantované pozície v štruktúrach štátu a vládnej moci)
- maďarská tranzícia nebola plne zjednaná, pretože počas rokovaní za okrúhlym stolom dochádzalo k masovej mobilizácii, časť opozície s výsledkami okrúhleho stola nesúhlasila a jeho výsledky boli dotvorené ľudovým hlasovaním
- dôsledky pre ďalší vývoj?

